

HODINY A MINÚTY – novely Alfonza Bednára (1914–1989), vydané roku 1956.

V novelách A. Bednár cez povstaleckú tému pokračuje v mravnej kritike súčasnosti, ktorú začal v Sklenom vrchu (1954). V troch zo štyroch noviel (Susedia, Kolíska, Hodiny a minúty) sa dramatické príbehy odohrávajú v čase zatlačenia povstania do hôr a príchodu nemeckých jednotiek mstiacich sa na civilnom obyvateľstve. Cez druhý plán však presahujú do prítomnosti. V štvrtej novele Rozostavaný dom, ktorá narazila na tvrdú režimovú kritiku, je pomer minulosti a súčasnosti obrátený. Príbeh vsadil autor do začiatkov budovania socializmu a do povstaleckej minulosti sa vracia cez reminiscencie jednotlivých postáv. Oba prístupy mu umožnili usúvzťažniť obe reality a vysloviť kritický súd nad prítomnosťou, ktorá v mnohom ohľade zradila odkaz SNP. Povstanie je tu teda nielen témou, ale aj kritériom, ktorým Bednár meria žitý dnešok.

Obraz Povstania v novelách nezodpovedá transparentnému heroizmu predošlej povstaleckej prózy. Konkrétne situácie a scény hovoria skôr o utrpení, strachu, nenávisti, krutosti a zrade ako o hrdinstve. Autor uprednostňujúci tieto polohy očividne polemizuje s dovtedajším poňatím tejto dejinnej kapitoly a najmä s jej literárnymi konkretizáciami. Polemika má však korene už v Bednárovom ponímaní človeka. Dôraz položil, namiesto vtedy bežnej ideologizácie hrdinov, na biologickú stránku charakteru, čo mu dobová kritika vyčítala (V. Mináč: „Ľudská existencia ako čirý biologický fakt.“). Biologizmus Bednárových postáv (ešte vyhrotenejší v povstaleckej novele Cudzí, 1960) vyvrel nepochybne aj z hraničnej situácie, v ktorej sa vtedy ocitol jednotlivec tvárou v tvár utrpeniu a smrti.

V tomto položení, keď si chce každý zachrániť holý život, niet miesta na okázalé gestá hrdinstva. Napovrch vyplávajú také vlastnosti, ako zbabelosť, pomsta, udavačstvo. Najmä to sú pohnútky aktivít a činov jednotlivých postáv. Pravda, nechýbajú ani také postavy, ktoré si aj v takýchto pomeroch dokážu zachovať mravnú tvár, ale tá je takmer vždy prekrytá určitými negatívami. Bednárove postavy vchádzajú totiž na scénu už „popísané“ vlastnou minulosťou a tá sa premieta aj do neskorších postojov a činov. Spravidla práve v minulosti kotvia averzie a nenávisti medzi postavami a tie sa aktivizujú, keď sa tá-ktorá ocitne na hrane bytia a nebytia. Pre tvorbu charakterov u Bednára je príznačné, že sa chce za každú cenu vylnúť čierno-bielemu videniu, že nemá v konvenčnom zmysle kladných a záporných hrdinov, že chápe človeka ako rozpornú bytosť, v ktorej je viac egoizmu, slabosti a prízemnosti ako idealizmu a heroizmu. Takýto „realistickejší“ pohľad autor použil aj pri zobrazení nemeckých okupantov. Jeho základné kritérium sa uplatnilo v rozlišovaní medzi vojakmi a esesákmi. Obyčajný nemecký vojak (nie vždy dôstojník), snívajúci už o konci vojny, len s nechťou vykonáva brutálne rozkazy esesáckych veliteľov proti civilnému obyvateľstvu. Osobitou kapitolou sú v Bednárových novelách aj ženské postavy. Majú dôležité poslanie: v konkrétnych situáciách pôsobia ako kontrapunkt. Je v nich viac strachu, no aj odhodlania ako v mužoch. Atmosféra všetkých noviel je poznačená najmä krutosťou, ktorá vyplynula jednak z vojnovnej situácie, jednak z negatívnych ľudských vlastností. Časť dobovej kritiky v nej nevidela „odraz“ skutočnosti, ale literárnu manieru.

V rozsiahlej novele Rozostavaný dom (V. Mináč ju pokladal za „veľký román zo súčasnosti v zárodočnom stave“) autor presunul ťažisko príbehu z vojnových čias do socialistickej prítomnosti. Novela je zásadnou kritikou komunistických praktík spod zorného uhla pôvodných socialistických ideálov. Názov novely je symbolický. Predstavuje „rozostava-

nú“ spoločnosť, v ktorej je ešte veľa stavebného neporiadku, chýba to, čo ľuďom umožňuje žiť ľudskejšie. Výtahová šachta v novostavbe, v ktorej chýba výťah, sa stane osudnou pre niektoré postavy príbehu. Časť nedostatkov autor pripisuje zvyškom minulosti, ale väčšia časť súvisí s presadzovaním nových poriadkov, ktoré chcú zmiesť zo stola celú minulosť, bez ohľadu na hodnoty. Symbolom toho, čo bolo, je v novele kríž, stojaci kdesi pri ceste za dedinou. „Revolucionár“ Dugas ho chce odstrániť, lebo predstavuje zvyšok starého sveta riadiaceho sa poverami. Pre autora – a v tom je jeho polemika s režimom – znamená tradíciu, od vekov patriacu k človeku. Je nádejou a presahom k mravnejšiemu chápaniu života. K tomu, čo organicky zrástlo s človekom, by sa nový režim nemal správať odmietavo a macošsky. Práve absenciu mravnosti, charakterizujúcu totálnu prestavbu súčasnej spoločnosti, považuje Bednár za najväčší nedostatok a zlo rozkladajúce spoločnosť. Zlo, tváriace sa ako revolučná idea, vložil autor do sujetu a do vedomia jednotlivých postáv, ktoré sa s ním vyrovnávajú. Jedny ho akceptujú, pretože v revolúcii sa nemožno riadiť starými morálnymi zásadami (kultpropčička Soňa), iné požadujú uznať mravnosť za integrálnu súčasť socialistického systému (Eva Dubovská), lebo bez nej sa spoločnosť ocitne v chaose a skolabuje. Bednár neuznáva marxistické poňatie mravnosti (mravné je to, čo osoží robotníckej triede) a trvá na tom, že mravnosť je stála a nemenná kategória, ktorá má platnosť pre každú spoločnosť a ktorá určuje človeka. V novele sa o tom presviedča lekár dr. Martin Dubovský. Tento bývalý partizán (dal popraviť za zradu svojho vlastného brata) spočiatku tiež pokladá kríž za poveru, ktorú treba z vedomia ľudí odstrániť a akceptuje nový režim, za ktorý v povstaní bojoval (v súčasnosti naňho ideovo aj ľudsky vplýva Soňa). Postupne sa presviedča, že bez morálky to v budovaní socializmu nejde. Keď sa skoro zrúti do výťahovej šachty (v nej spácha samovraždu Soňa), prejde aj vnútornou očistou. Postavy, ktorými Bednár zaľudnil novelu, sú „bývalí“ ľudia i noví radikáli, z ktorých sa dosť často stávajú prospechári a občas i zločinci. Ako v predošlých novelách i tu majú postavy minulosť (povstaleckú alebo protipovstaleckú), a tá determinuje ich súčasné správanie sa a konanie, hoci nie absolútne. Autor vidí túto väzbu veľmi ostro a náležite ju v príbehu prezentuje.

Od plytkého ideologizovania a schematizmu Bednár vrátil v novelách *Hodiny a minúty* slovenskú prózu k hlbšiemu pohľadu na spoločnosť i človeka. Prostriedky, ktorými narábal, vnútili príbehom viac životnosti. Postavy sú zložitejšie a také sú i nastolené problémy. Sujety sú dramaticky vyostrované, ide v nich o zrážku protikladných síl, správaných podľa ľudských pravidiel a tragizmom. Jednotlivé životné tendencie autor často vyjadruje v symboloch. So životným svetom ľudí, plným násilia, utrpenia a smrti, neustále kontrastuje svet prírody, vždy vznešenej a pokornej.

Hodiny a minúty. Bratislava, 1956; 1964; 1980.

MINÁČ, V.: Čas hľadania. In: MINÁČ, V.: *Vybrané spisy Vladimíra Mináča*. Zv. 6. *Súvislosti. Eseje, štáty, rozhovory*. Bratislava, 1976, s. 333 – 337.

- KUSÝ, I.: Veľký talent – veľké nároky. In: *Nevyhnutnosť kontinuity*. Bratislava, 1971, s. 218 – 240;
 KUSÝ, I.: Programová antitéza schematizmu (Alfonz Bednár). In: *Premeny povstaleckej prózy*. Bratislava, 1974, s. 122 – 131;
 KUSÝ, I.: Alfonz Bednár. In: *Povstalecká próza*. Bratislava, 1984, s. 151 – 160;
 MATUŠKA, A.: *Od včerajška k dnešku*. Bratislava, 1978, s. 61 – 185;
 PLUTKO, P.: *Alfonz Bednár*. Bratislava, 1986;
 VANOVIČ, J.: *Prozaik proti totalite*. Bratislava, 2003, s. 52 – 71.

Vladimír Petrík

GENERÁCIA – románová trilógia Vladimíra Mináča (1922 – 1996). Autor ju takto pomenoval ex post po vyjdení jej jednotlivých častí: Dlhý čas čakania (1958), Živí a mŕtvi (1959) a Zvony zvonja na deň (1961). Dielo zachytáva obdobie rokov 1943 – 1948, v ktorých sa odohrali tragické a dramatické udalosti spojené s udalosťami II. svetovej vojny (spoločenská atmosféra Slovenského vojnového štátu, vypuknutie Slovenského národného povstania) a zároveň sa v nich uskutočnili zásadné politické zmeny (februárový komunistický prevrat v roku 1948). Trilógia vznikla v období hľadania nových výrazových prostriedkov po kritickom odmietnutí ideovo-estetických postulátov socialistického realizmu prvej polovice päťdesiatych rokov. Mináč sa vo svojej trilógii súčasne snaží rehabilitovať obraz Slovenského národného povstania, ktorý bol deformovaný stalinskými politickými procesmi s jeho hlavnými aktérmi a účastníkmi (proces s partizánskym veliteľom V. Žingorom a tzv. „buržoáznymi nacionalistami“).

Ústrednou témou Mináčovho diela je snaha zachytiť životný pocit svojej generácie, tak ako ju na jednej strane poznačili tragické vojnové udalosti (obete a ich vrahovia, mŕzáci, psychické traumy), na strane druhej ju konfrontuje s povojnovou situáciou – tu Mináč konštruje ideologický prozaický koncept v duchu komunistického svetozázoru (teleologický rozmer). Do roku 1989 bola Mináčova trilógia zaradovaná medzi kľúčové diela „socialistickej literatúry“, pričom ako jej prototyp plnila aj významnú didaktickú funkciu. Zároveň však Mináčova Generácia spolu s Jilemnického Kronikou, Tatarkovou Farskou republikou, Jašíkovou nedokončenou trilógiou Mŕtvi nespievajú a Bednárovým Skleným vrchom patrila svojho času medzi najdiskutovanejšie diela s vojnovou, resp. povstaleckou tematikou.

Mináčovým prozaickým východiskom je schematický ideový rámec, pričom jednotlivé postavy len reprezentujú, resp. ilustrujú protichodné ideologické pozície (postavy sú tu chápané ako „vešiaky na idey“). Na ich osudoch sa zreteľne podpisujú dejinné udalosti, resp. ony sú často len figúrkami na šachovnici dejín, ktorými hýbu neosobné sily „historických zákonitostí“ alebo autorský zámer, čo je v celom texte až „demiurgický“ všadeprítomný. Racionalistická konštrukcia sujetu tak prevažuje nad tvorivou spontánnosťou a príbeh sa často stáva ľudsky nepresvedčivý, hoci je písaný v realistickom kóde.

Z kompozičného hľadiska plní dominantnú funkciu centrálny sujet (ideová genéza hlavného protagonistu Marka Uhrína), okolo ktorého sú zreteľne odbočky a minisujety, ktoré sa navzájom simultánne prelínajú, pričom ich funkciou je dotvárať celkový obraz doby. Tieto minisujety sú podriadené prísnemu autorskému zámeru (je tu vylúčená ná-